

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН (МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

В даній статті аналізуються основні тенденції розвитку сучасної системи освіти та визначаються актуальні проблеми освітньо-педагогічної діяльності. В контексті розгляду теоретико- методологічної проблематики зроблена спроба розкрити освітній потенціал філософського знання.

Ключові слова: культура, освіта, трансформація, парадигма, методологія, метод, діалог.

Постановка проблеми.

Засилля техніко-економічного і утилітарного у житті суспільства ХХІ століття загрожує самим основам його існування, тому слід шукати ефективні способи подолання цього виклику на шляхах гуманізації культури.

Відомо, що освіта завжди була своєрідним індикатором загального стану культури: саме в системі освіти, з одного боку, найбільшою мірою проявляється глобальна криза культури, а з іншого — освіта є потужним засобом подолання цієї кризи та безпосереднім джерелом розвитку сучасної культури. В межах сучасної освіти відбувається парадигмальні зрушення, що характеризуються процесом становлення нових теоретико - методологічних засад педагогічної діяльності які будуть визначати основні риси освіти в майбутньому.

Дослідження проблем освіти на сучасному етапі її існування належить до кола найбільш актуальних наукових напрямків. Серед робіт цього спрямування особливою актуальністю визначаються роботи в яких вивчаються питання методологічного аспекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, виділення невирішених її частин.

Дослідження сучасної системи освіти здійснюється представниками різних наукових напрямків, зокрема психологами і педагогами, соціологами і філософами. Аналіз наукової літератури дозволяє визначити коло основних проблем які вивчаються в контексті наукового знання. Так, чисельними є дослідження щодо визначення місця освіти у соціальному поступі, культурі (П.Козловски, А.Запесоцкий, В. Миронов, О.Чечін –Русов); парадигмальні зрушення в освіті досліджували І.А.Зязюн, І.А Колеснікова, Г.М.Сагач, ; аналіз кризового стану освіти представлений у роботах Ф.Г.Кумбса, К.Манхейма, В.С. Лутая, Г.П. Щедровицького, В.Д. Шадрікова; інноваційні освітні технології є пріоритетною темою для наукових пошуків педагогів. З огляду на означене коло досліджень, актуальними є дослідження методологічних засад освітньої діяльності на етапі становлення нової освітньої парадигми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою даної статті є дослідження освітнього потенціалу філософських дисциплін в контексті трансформаційних процесів в системі сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу

У ХХ столітті світ вступив в постіндустріальну фазу розвитку цивілізації з пріоритетом фундаментальних наук, технологій та інформаційних ресурсів. Технократизм, економізм та утилітаризм усе більше потісняє гуманізм в культурі.

На історичну арену виходить людина техніко-економічна з прагматично-егоїстичним, суто раціональним ставленням до життя, котра сповідує технократичне мислення, науково-інструментальний підхід до всього. При зростанні ролі техніки у техногенній цивілізації відбувається відчуження людини, котра стає лише технічним елементом, деталлю технічної цивілізації, перетворюючись на «людину-механізм» («Homo mechanicus»), «людину-споживача» («Homo consumers»).

Виявилось, що лінія нестримного техногенного прогресу і його система цінностей несуть загрозу людській культурі, що техногенна цивілізація трансформується у „суспільство ризику”. У результаті стрімкого розвитку техніки мають місце величезні особистісно-екзистенціальні втрати. Технічний прогрес збіднює духовне життя людства, висуваючи у центр уваги людей піклування про матеріальний комфорт, створований технікою. Реальне посилення деструктивних тенденцій в сучасній культурі підтвердило тезу про те, що природничі знання, точні науки, технічні досягнення без необхідного рівня загальної культури і духовності призводять до тривожних кризових явищ.[2,34].

Хоча технічна діяльність є необхідною умовою перетворення природних явищ та процесів у культурі та постає органічною складовою культуротворення, вона має черпати свої стратегічні завдання, екзистенціальні та гуманістичні виміри у культурних ідеалах та цінностях.

Неможливість миритися з негативними наслідками науково-технічної діяльності, потреба в адаптації до стрімкого розвитку техніки вимагають заради спасіння природи і суспільства відмови від суто технократичних орієнтацій, потребують сповідування гуманістичних цінностей. Технократичний і гуманістичний аспекти культури мають доповнювати один одного як різні сторони єдиної цілісної системи. Цю проблему як соціокультурну Ч. Сноу обговорює у своїй роботі „Дві культури” [6, 23]. Розмежування цих культур дійсно має глибокі підстави. Якщо результатом інтелектуальної діяльності є наука, емпіричні знання дійсності, усе створене на основі цих знань, то

духовність втілюється в філософських поглядах, релігійних уявленнях, естетичних ідеалах, моральних цінностях і нормах. Але необхідно усвідомлення того, що в реальному житті ці складові культури внутрішньо пов'язані одна з одною і обидві вирішують фундаментальні проблеми людського буття. Інтелектуальне та духовне начала мають взаємодоповнювати одне одного, формуючи цілісність культури.

Принципи гуманізму, перевірені багатовіковою практикою, мають стати ідейною основою всієї системи формування особистості, а гуманізм – набути значення суспільного ідеалу. Гуманістичний вимір культури означає, що розвиток особистості, людського «Я» розглядається як його мета. Але на сучасному етапі навіть в самій гуманітарній науці, на думку відомого дослідника М.Епштейна, спостерігаються деякі тривожні технократичні тенденції. Він вважає, що у XVIII-XIX гуманітарні дисципліни були науками саме про людину і людство, вбираючи усю повноту знань про людину; гуманістика була „випереджаючим дзеркалом” її самопізнання і світоперетворення, визначала смисл і зміну великих культурно-історичних епох. Наприкінці ж XX століття гуманістика, на його думку, стала наукою про тексти, де людина відсутня [9, 19-20].

Сучасне суспільство гостро потребує інтелігентної високоморальної особистості. Так звана «одномірна людина» є непередбачуваною у своїй поведінці; цілісна ж людина – це багатогранна особистість з широким горизонтом мислення, яка вміє жити в альтернативному світі та усвідомлює відповідальність за наслідки своєї діяльності. Велика сума знань про навколишній світ, масив постійно зростаючої інформації, яку людина засвоює, приводить до того, що з цього процесу вимивається морально-ціннісний компонент. Так, зокрема, В.В. Миронов зазначав, що зараз молода людина скоріше поглинає інформацію, ніж осмислює її, і тому розуміння світу і самого себе підмінюється кількістю накопичених знань, внаслідок чого людина розумна поступається місцем людині функціонуючій [6, 7]. Таким чином,

поняття «освічена людина», на жаль, означає не «культурна», а лише «інформована».

Освіта в умовах ХХІ століття набуває особливої соціальної сили, оскільки саме вона виступає ціннісно-методологічним чинником, який визначає архітектуру та сутність нової інформаційної цивілізації. Починаючи з другої половини ХХ століття, коли активного розвитку набула науково-технічна революція, освіта стає безпосереднім джерелом розвитку сучасної культури. Дедалі впевненіше можна констатувати, що новій парадигмі освіти, формування якої є реальністю сучасного суспільного життя, належатиме провідна роль в пошуках шляхів, які забезпечать вихід з кризового стану культури та її подальше збереження і розвиток.

В цьому контексті актуальними є наукові дослідження метою яких є визначення суті, характеру та мети освіти в майбутньому. Враховуючи динамічний та непередбачуваний характер культурного розвитку, метою нової освітньої моделі стає формування і розвиток інноваційної здатності людства, яка розкривається в готовності діяти в не типовій ситуації, орієнтуватися в процесах непрогнозованого оновлення суспільства. Тут головне завдання освіти полягає не лише в тому, щоб дати знання про існуючий світ а й озброїти людину методологією інноваційної діяльності, зваженого впровадження нововведень в практику.

Серед тих ідей, що називаються як системоутворюючі для нової освітньої парадигми, виділяється ідея про духовну і творчу сутність людської діяльності. Саме з творчим застосуванням знання, усвідомленням логіки дії, моральною відповідальністю за свої вчинки пов'язуються перспективи людського існування.

На думку дослідників освіти, на зміну пануючому в межах класичної парадигми освіти ідеалу "природничо-наукового розуму" приходять ідеал "гуманітарного розуму" який втілює низку духовно-світоглядних орієнтирів, що передбачають принципово нове розуміння людської особистості яка відповідальна не лише за власне життя, а й за буття людства як такого. Новим

освітнім ідеалом має стати "людина відповідальна", її ядром стає спрямованість не на кінцевий результат - знання, а на сам пошук цього знання, процес його отримання та пізнання істини.

Парадигмальні зрушення в освіті вимагають розширення поля методичних пошуків та освоєння інноваційних освітніх технологій. Сучасні методичні пошуки являють собою не просто дослідження в сфері використання технічних засобів навчання, це дослідження з метою виявлення основних принципів здійснення освітнього процесу.

Нові технології в освіті – це система соціальних, психологічних та дидактичних заходів, що дають якісно нові результати в освіті шляхом комплексного включення всіх компонентів навчального процесу: цілей, організації та методики навчання.

В системі інноваційних освітніх технологій значне місце належить навчальним технологіям в яких акцент зроблено не на змістові освіти, а на комунікативних аспектах педагогічної діяльності, а саме, увага зосереджена на людській особистості, формуванні міжособистісних відносин. Цей тип технологій націлений на розвиток творчого мислення, саморозвиток власних пізнавальних можливостей людини. Нові методи ґрунтуються на інноваційній діяльності, атрибутами якої є оцінка, пошук, діалог, проектування, здатність пов'язати теорію і практику, закладають імпульсу для подальшої інтелектуальної діяльності. В учбовий процес включається не лише раціональна, а і особистісно- почуттєва сфера людини. Це змінює основні акценти в освітнього процесу – навчальний процес повин бути зорієнтованим на забезпечення умов для самовираження та самореалізації особистості. За таких умов, здійснюється демократизація освітнього процесу, перехід від монологічної до діалогічної форми навчання.

Проте процес модернізації освітньої практики супроводжується суперечливими тенденціями. Так, в сучасних умовах широкого застосування знайшли продуктивні педагогічні технології, які сприймаються певною частиною педагогічної спільноти з захопленням - зокрема, комп'ютеризація

навчального процесу, тестування, створення так званих опорних конспектів тощо. Дані технології дозволяють зробити процес навчання більш динамічним і ефективним, забезпечують масовість навчання, проте мають суттєву ваду - формалізоване ставлення до людини і оцінювання її знань. Але найголовніше, - при цьому не ігнорується особистісне начало.

В контексті методологічних зрушень в педагогічній теорії на особливу увагу заслуговує система філософського знання. Методологічні засади філософських дисципліни націлені на розвиток креативного мислення та моделюючої свідомості які в умовах сучасності визнаються необхідними модусами людського існування.

Значний освітній потенціал має діалогічність філософського знання. Принцип діалогізму у сфері навчально-виховної роботи долає суб'єк-об'єктний підхід, котрий характеризується тим, що той, хто навчається мислиться як об'єкт цілеспрямованих впливів педагога, як своєрідний інженерно-технічний предмет, котрим можна керувати за допомогою зовнішніх впливів, добрих технологій, загальних стандартів і нормативів. Він втілює суб'єкт-суб'єктний підхід, котрий передбачає, що у педагогічну взаємодію, засновану на ціннісно-смысловій рівності, вступають два суб'єкти – той, хто навчає, і той, хто навчається. В основі діалогу лежить необхідність рівноправного спілкування двох „Я”, двох суб'єктів, кожний з котрих тією чи іншою мірою є цікавим іншому. В ході такого спілкування завжди народжується певна нова істина. Навіть викладач як ініціатор діалогу, котрий пропонує увазі студентів певну інформацію, теж змінюється в ході спілкування зі студентами. Адже будь-яка відповідь, навіть мовчання, коригують певною мірою його попереднє уявлення про предмет розмови.

Найважливіші моменти, які вносить діалогічний підхід в систему освіти наступні: виховання набуває характеру «формування себе через діалог», тобто герменевтичний дискурс, що встановлює зв'язки між нашою власною культурою і іншими; навчально-виховний процес постає як втілення суб'єкт-суб'єктного принципу, тобто як двохдомінантного процесу, при якому основне

джерело мети у виховному процесі знаходиться „всередині” суб’єктів як самостійних цілісностей, внутрішній потенціал саморозвитку котрих стає базовою рушійною силою розвитку [4, 67]; виховання набуває гуманістичної спрямованості, виступаючи як самооцінка і самовдосконалення [3, 146].

Крім того, діалогічний принцип навчально-виховного процесу стимулює внутрішній діалог, здатність до рефлексії, як важливий напрямок розвитку автономної особистості. Він також формує комунікативні компетенції. Перед сучасною освітою в якості основної стоїть надзадача: формувати зрілих особистостей здатних орієнтуватися в процесах не прогнозованого оновлення суспільства. Отже, принципу діалогізму в сфері освіти є найважливішим в сучасних умовах для виховання толерантності, здатності до взаєморозуміння між суб’єктами.

Таким чином, аналіз різноманітних аспектів діалогізму свідчить, що діалогова форма навчання і виховання стає перспективною інноваційною технологією і провідним принципом особистісно-орієнтованої освіти.

Філософія служить специфічною школою критичного мислення. В її рамках виявляються передумови власних суджень і міркувань опонента, досягається розуміння концептуальності знання. У процесі викладання курсу філософії необхідно світоглядне осмислення цінностей духовної культури, щоб в умовах кризи заповнити духовний вакуум світоглядними установками, ціннісними орієнтаціями, високими взірцями духовної культури.

Філософські питання завжди з необхідністю передбачаються в процесі самостановлення і самореалізації людського існування. Людина за своєю суттю повинна запитувати. Вона сама має творити людський світ і як окремий індивід, і як член суспільства. Для цього необхідне власне, особистісне пізнання. Саме таке пізнання дає орієнтацію в житті, відповідальних вчинках і дозволяє відшукувати своє місце у світі. Підставою для філософських проблемних питань виступає культурна ситуація, тобто така життєва ситуація, у якій і виникають вічні філософські проблеми.

Філософія, акумулюючи у специфічній формі культурно-історичний досвід людства, дозволяє транслювати його новим поколінням, а вивчення філософського надбання людства – один із вірних шляхів залучення молодого покоління до загальнолюдських соціокультурних цінностей. Вона ставить і вирішує питання, що носять досить загальний характер, виявляє, усвідомлює та формулює принципи та закони, котрі є значимими для будь-якої сфери людської діяльності, допомагає осягненню смислу самої життєдіяльності людини, розвиває здатність орієнтуватися в суперечностях суспільного життя, дозволяє конструктивно діяти у розробці стратегічних життєвих позицій, порівнювати, вибирати і обґрунтовувати цінності, орієнтири, ідеали.

Філософія сприяє виробленню теоретичного мислення. Це, з одного боку, сьогодні допомагає більш глибоко зрозуміти і засвоїти спеціальні і теоретичні дисципліни; з іншого – у майбутньому буде основою ефективного управління економікою, суспільством в цілому. Окрім того, викладання філософії успішно вирішує завдання розвитку самої здатності до розуміння у студентів, що є основою будь-якої діяльності як теоретичної, так і практичної. В цьому сенсі філософія є досить практичною.

Висновки

В сучасній системі освітньо- педагогічної діяльності відчутна тенденція “відходу від класичної моделі освіти”. Поставлені під сумнів питання, відповідь на які формує фундамент педагогічної практики. А саме, що має бути її змістом (чого навчати?); яким чином має здійснюватись навчальний процес (як навчати?).

Усвідомлення того, що в сучасних умовах відкритими залишаються питання теоретико- методологічного рівня дозволяє зробити висновок про парадигмальні зрушення в системі освіти. Перед науковцями постала необхідність розробки концептуальних основ для подальшого розвитку освіти.

В контексті методологічних пошуків плідним є дослідження феномену філософського знання. Методологічні засади філософського знання націлені на розвиток креативного мислення та сприяють формуванню моделюючої здатності свідомості які в умовах сучасності визнаються необхідними модусами людського існування. Значний освітній потенціал має діалогічність філософського знання. Освітній процес, що ґрунтується на діалогічних технологія, особливим чином визначає самі поняття навчання та виховання і, відповідно - їх мету, стверджуючи гуманістичну та індивідуально-орієнтовану спрямованість педагогічної діяльності.

Література

1. Библер В.С. О сути диалогизма // Вопросы философии, 1989, №7.
2. Глазко В.И., Чешко В.Ф. „Опасное знание” в „обществе риска”. Харьков, 2007.
3. Запесоцкий А. Образование: Философия, культурология, политика/ М.: Наука, 2003.- 456с.
4. Кравцов А.О. Диалогизм как базовый принцип философии воспитания XXI века //Философия образования. Сборник материалов конференции. Серия “Symposium”, выпуск 23. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002.
5. Колесникова И.А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии. СПб., 1999
6. Миронов В.В. Наука и "кризис культуры" (или затянувшийся карнавал)? // Вестник Московского университета. Сер 7. философия. 1996. —№4.
7. Сидоров Н.Р. Философия образования. Введение. – СПб.: Питер, 2007. – 304с.: ил.- (Серия учебное «Учебное пособие»).
8. Сноу Ч. Две культуры // Сноу Ч.П. Портреты и размышления, М., 1985.
9. Эпштейн М. Два размышления о духовном смысле научно-технического прогресса // Вопросы философии. 2009, №12.